

par gange siges at være fra Efesos (s. 68 og s. 77 n. 6) må være en fejl, selv om han skrev et brev til menigheden i denne by.

Mogens Müller

John F. Shean

Soldiering for God. Christianity and the Roman Army. History of Warfare 61. Leiden: Brill 2010, 452 s. € 161.

I denne bog undersøges det, hvorledes de tidlige kristne stillede sig til spørgsmålet om krigs- og soldatertjeneste i den romerske hær. Det er bogens tese, at et øget antal kristne i den romerske hær var afgørende for det holdingskifte over for de kristne, der fandt sted fra kejsermagtens side i beg. af det 4. årh. Samtidig peges der på, at det stigende antal kristne i hæren også øvede en betydelig indflydelse på hele den kristne bevægelse frem til og med 4. årh. Hærens centrale betydning for kristendommens udvikling og accept er dog blevet ignoreret af store dele af den hidtidige forskning, hævder Shean. I stedet har man fastholdt den myte, at de tidlige kristne helt generelt vendte sig imod krigstjeneste og således på alle måder var en pacifistisk bevægelse, der først blev 'korrumperet', da den blev et magtpolitisk redskab for kejsermagten under Kejser Konstantin tidligt i 4. årh. Kilderne fortæller dog en anden historie. Det afgørende vendepunkt for de kristne kom tidligt, da man måtte opgive håbet om Kristi snarlige genkomst og derfor indstillede sig på at leve i og med den romerske stat, som måske ligefrem var at opfatte som en Gudgiven institution. Samtidig peger kilderne på, at de kristne også tidligt var at finde i hæren, uden at det tilsyneladende anfægtede menighederne.

Bogen beskriver indledningsvis antikkens syn på krigeren som en sakral figur, der udøvede en form for hellig tjeneste ved at kæmpe; det at slå ihjel blev således opfattet som en hellig og retfærdig handling, ikke ulig de forestillinger der snart blev normen blandt de kristne. Også romerne sørgede for, at soldaterne blev indviede til deres tjeneste af de præster, der fulgte med hærene. Den ed som de skulle sværge kaldte man for *sacramentum*, og den markerede overgangen fra en civil til en militær status, med de særlige privilegier, der fulgte heraf – fx retten (ja ligefrem pligten) til at udgyde blod og slå ihjel. Det fik blandt andet den betydning, at den romerske hær også var et stærkt religiøst fællesskab, som forskere længe har opfattet som en særlig stærk hedensk bastion, der først sent lod sig kristne. Det er dog næppe rigtigt, siger Shean, og peger på at soldaterne villigt støttede Konstantin og hurtigt blev et redskab vendt *imod* hedenskabet. Det tilskriver forfatteren en længerevarende påvirkning fra de kristne i hæren og antyder ligefrem, at det måske var elementer i hæren, der skubbede Konstantin i retning af kristendommen, men det uddybes dog ikke nærmere (69). Samtidig siges det, at den stærke religiøse tradition i den romerske hær frem til begyndel-

sen af 4. årh. synes at have fremmet en religiøs forståelse, der ikke lå langt fra nogle af de kristne trosforestillinger, fx tilbedelsen af *Sol Invictus*, der i udgangspunktet var hedensk, men sidenhen fik en kristen fortolkning, hvilket banede vejen for den endelige kristning af hæren frem til år 416, hvor hedninger blev bandlyst fra hæren (jøderne blev interessant nok først endelig udelukket i 439).

Shean gennemgår også de mange kilder fra Det Nye Testamente og fremefter, som viser, at de tidlige kristne faktisk gjorde tjeneste i hæren, og at soldater omvendt var tiltrukket af kristendommen. Shean påviser således en generel åbenhed hos de forskellige kristne forfattere over for militærtjenesten, og selv modstandernes skrifter vidner om, at der var ganske mange kristne i den romerske hær allerede i de tidlige århundreder. En vigtig kilde er her de mange martyrberetninger om soldater. De fik først problemer, når de ikke ville deltage i den hedenske kultudøvelse, men havde tilsyneladende igen problemer i øvrigt med at gøre deres pligt som soldater og blev ikke af deres medkristne klandret for at slå ihjel. Også andre kildegrupper dokumenterer en betydelig tilstedeværelse af kristne i hæren før år 300.

Det er en vigtig bog, som forholder sig til et centralt tema i forskningen, hvor der har været megen (ideologisk betinget) mytedannelse omkring de tidlige kristnes syn på krig og voldsudøvelse og hvorledes de på det grundlag kan være et forbillede for moderne kristne. Det er således vigtigt, at få det samlede kildemateriale gennemgået og præsenteret for at vise, hvor differentieret de tidlige kristne forholdt sig til disse spørgsmål. Godt nok talte nogle af dem imod militærtjeneste, oftest med henvisning til faren for hedensk kultdeltagelse, men sjovt nok aldrig ud fra forbuddet imod at slå ihjel. Shean kommer således vidt omkring i bogen og diskuterer mange interessante aspekter af forholdet imellem kristendom, kejsermagt og hær i de afgørende første fire århundreder. En stor svaghed er dog, at forfatteren gentager sig selv i det uendelige; igen og igen repeteres indlysende pointer uden at vi kommer videre. Derudover forfalder han fra tid til anden til nogle besynderlige anakronistiske sammenligninger imellem datidens forhold og så en helt nutidig (amerikansk) kontekst. Det virker mildest talt besynderligt og er ikke klædeligt for en historisk fremstilling.

Carsten Selch Jensen

Winfried Schröder

Athen und Jerusalem. Die philosophische Kritik am Christentum in Antike und Neuzeit, Quaestiones 16. Stuttgart – Bad Canstatt: Verlag frommann-holzboog 2011. 291 s. e 68.

Winfried Schröder, professor i filosofi i Marburg, forfølger med sin sprænglærde bog (noterne på græsk, latin, fransk osv. fylder ca. halvdelen af teksten, og bibliografien er på 39 sider!) to mål: det ene er at vise at ideen om,